

**BASLAWISH KLASS OQIWSHILARINIŃ MATEMATIKALIQ
PIKIRLEWIN RAWAJLANDIRIWDIŃ PSIXOLOGIYALIQ-
PEDAGOGIKALIQ ÓZGESHELİKLERI**

Izetaeva Gulbaxar Kewnimjaevna

Navoiy konchilik instituti "Ijtimoiy va gumanitar fanlar"

kafedrasi mudiri

Sheripbaeva Zaxira - NDPI magistranti

Annotaciya: Bul maqalada baslawish klass oqıwshılarınıń matematikalıq pikirlewin rawajlandırıwdıń psixologiyalıq-pedagogikalıq ózgeshelikleri analiz qılınǵan bolıp, pikir hám usınıslar ilimiy tiykarlap berilgen.

Kalit sózlar: matematika, process, arifmetika, oylaw, aktiv.

Psixologlar hám pedagoglar bilimlerin ózlestiriw hám ámelde qollawdı bilimler dárejesin anıqlap beriwshı, rawajlandırıwshı, jańa, sezilerli baylanıs qatnasıqların ashıp beriwshı, túrli jaǵdaylarda qollawǵa imkaniyat jaratıwshı, tálim beriwshı aktiv processtıń eki tárepi sıpatında úyrenedi.

Oqıw processinde kórinetuǵın oqıwshılardıń psixologiyalıq hám pedagogikalıq ayırmashılıqlardı esapqa alganda ǵana oqıtıwda joqarı nátiyjelerge erisiw múmkin. Bul ayırmashılıq neden hám qanday kórinedi. Mine sonday soraw tuwıladı. Olardıń kóriniwı kóringen qaysı ózgeshelikler oqıwshılar jámaáti ushın xarakterli tipik ózgeshelik ekenligi belgili bolǵanda ǵana oqıwshıǵa tuwrı pedagogikalıq jaqtan támiyinlew múmkin. Bul jaqtan oqıtıwdıń bárshe bólimlerinde: jańa tema ótilgende, erkin jumıslardı shólkemlestiriwde, oqıwshılardan sorawda hám úy tapsırmaların tapsırıwda alıp barılǵanda ǵana jaqsı nátiyje beriwı mumkin.

Oqıwshılardıń ózlestiriw ózgesheliklerine qarap úsh toparǵa, joqarı, orta hám tómen toparlarǵa bólinedi. Oqıwshılar jámaáti úsh turli varianttaǵı tapsırma ústinde islep kúshi jetken dárejede bilim, oqıw hám tájriybege iye boladı.

Eki tiptegi oqıwshınıń qabileline dıqqatımızdı awdaramız-birinshi tip – arifmetikanı ózlestiriwde joqarı qáiletke iye bolǵan oqıwshılar, ekinshi – arifmetikanı qıyınshılıq penen ózlestiriwshı oqıwshılar.

Solay etip, oqıtıwshınıń dıqqatın oqıwshılardıń úyreniwde tek uqsasların ajıratıw ǵana emes, olardıń túrli ózgesheliklerine de itibar qaratamız. Sebebi, oqıwshılar arasında sırtqı kóriniste uqsas bolsa da, haqıyqatında túrli psixologiyalıq ózgesheliklerine iye bolıwları múmkin. Áne sonday úyreniwge tiykarlanıp oqıtıwshı klass penen islewde oqıwshılar jámaáti ushın qollanıwı tiyis bolǵan individual jolların belgilewi, sonıń menen birge, oqıwshılardıń ózine tán ózgesheliklerin esapqa alıp, olar jumısların rejelestiriwi mumkin.

Arifmetikani ózlestiriwde joqarı qábiyetke iye bolǵan oqıwshılar. Olardıń oqıw isindegi ózgesheliklerinen dáslep – oqıw materialın tez ózlestiriw dárejese kózge taslanadı. Ózlestiriw tezligi – óz jumısın ózlestiriwde payda etiletuǵın pikirlew qabiletiniń joqarıraq dárejesin kórsetiwshi sırtqı kórsetkish esaplanadı. Bul dárejede dáslep analiz hám sintez qılıw, juwmaqlaw, abstrakciyalaw hám konkretlestiriw operaciýalarınń kóbirek rawajlanǵanlıǵı menen xarakterlenedi.

Arifmetikani ańsat ózlestiriwshi oqıwshılardıń aktivligi hám pikirlewiniń iyiliwsheliǵiniń jańa máselege sheshiw usılın tabıw zárur bolǵan mashqala dep qarawlarında, másele shártin analiz qılǵan jaǵdayda, máseleni sheshiwde asıqpaıda anıǵıraq kórinedi. Máseleniń ayırım táreplerin sheshiwge kiriser eken, máseleniń tolıq shártin dıqqat oraylarında tutadı, usı ámelde orınlaw kerek yaki kerek emesligin bir neshe márte óz aldına qoyadı, hámme waqıt máseleniń aqırǵı sorawı hám másele shártindegi basqa berilgenlerdi názerde tutadı. Analizdiń eń qıyın túri – ózine tán, yaǵnıy keyingi ámellerge qaratılǵan “aldınnan kóriw” kórinisinde esaplawdı bul oqıwshılar baslawısh klastan-aq túsiniw aladı.

Arifmetikani úyreniwde tómen qábiyetke iye oqıwshılar. Bul jaǵdayda, ádette oqıwshı oqıtıwshı qoyǵan wazıypadan “sheginedi”, onı oqıtıw boyınsha, sonıń tárbiyalıq talaplarına boysınbaydı. Bul jaǵdaydı oqıwdıń dáslepki kúnlerinen-aq seziw mumkin. Bunday balalardı oqıw processinde songı baqlawlar sonı kórsetedi, olar oqıw materialın ástelik penen ózlestiriw tárepien ayırmashılıqqa iye. Individual-psixologiyalıq ayırmashılıqtı kúsheytiw yaki tereńlestiriw ústinde gáp barǵanda, bul birinshi náwbette aqıldıń belgili jaǵdayda qalıplesiwi hám ilimiy, hám kórkem dóretilishilikte ayqın kóringen qábiyetleri menen baylanıslı jeke táreplerine tiyisli bolıwı kerek. Bunnan tisqari hár bir oqıwshıda qanday da kúshli tárepi bolıwı mumkin, onıń menen islewde oǵan tayanıw kerek. Joqarıda aytıp ótken ózgeshelik háreketi psixologiyalıq jaqtan qaralsa, olardıń pikirlewine baylanıslı. Pikirlew qanday process degen soraw tuwıladı. Bul sorawǵa usı bapta juwap tolıq berilgen.

Pikirlew-adam aqıl processiniń, aqıl-oyınıń, sanalı qátti-háreketiniń joqarı kórinisi bolıp esaplanadı. Pikirlew processinde adamda pikir, oy, ideya siyaqlılar payda boladı hám olar sanalı tusinikler, qararlar, juwmaqlar kórinisinde sáwlelenedi. Pikirlew-til hám sóylew menen baylanıslı túrde kórinedi. Pikirlew seziw, túsiniw, oylaw járdeminde átirap penen baylanıslı boladı, soń turmısındaǵı nárese hám hádiyselerdi, olardıń belgi hám kelbetlerin bas miy yarımsharlarında sáwlelendiriw imkaniyatına iye boladı.

Pikirlewdiń dáslepki ózgesheligi turmistı uliwmalasqan túrde sáwlelendiriw bolıp tabıladı.

Pikirlewdiń ekinshi tiykarǵı ózgesheligi sóz arqalı nárese hám hádiyseler ortasındaǵı quramalı qatnasıqlardı sáwlelendiredi.

Pikirlawdın úshinshi ózgesheligi baylanıslardı tuwrıdan-tuwrı sáwlelendiriwden ibarat.

Matematika kursı oqıwshılar kúshi jetetuǵın dárejede oqıw dástúrin ulıwmalastırıwdı, úyrenilip atırǵan matematikalıq faktlar tiykarına kırıwshi ulıwmalıq qaǵıyda hám nızamlılıqlardı túsiniwdi, qaralıp atırǵan hádiyseler arasında bar bolǵan baylanıslardı úyreniwge, oqıwshılarda qalıplesip atırǵan ámeliy oqıw hám kónlikpelerdiń tiykarı bolǵan matematikalıq qatnaslar hám baylanıslarǵa tiyisli.

Oqıwshılardı iyelegen bilim, oqıw hám qániygeliklerdi hár qıylı sharayatlarda qollanıwǵa úyretiwdi oqıtıwdıń arawlı máselesi sipatında qaraw kerek. Baslawısh klaslarda matematikanı oqıtıw basqa hár qanday oqıw pánin oqıtıw sıyaqlı tálím, tarbiya hám ámeliy wazıypaların sheshiw kerek. Baslawısh klass oqıwshılarınıń matematikalıq pikirlewin rawajlandırıwdı ámelge asırıw jetiskenligi pedagoglar qániygeligine, onıń kásipke baylanıslı tayarlanıwına baylanıslı.

Baslawısh klaslarda matematika kursın ózlestiriwdıń dáslepki basqıshı sipatında qaraladı. Sol sebepli baslawısh klaslarda islewde orta mektepte matematikanı oqıtıwda kózde tutılatuǵın ulıwma máselelerdi esapqa alıw hám bul máselelerdi sheshiwde baslawısh tálimniń áhmiyetin durıs bahalaw kerek.

Orta mektep matematika dástúrine tiyisli kóplegen máseleler baslawısh klaslardan-aq sol dárejede bekkem ózlestiriliwi kerek, bunda olar oqıwshılar sanasında ómir boyı saqlanıp qalsın, basqa máseleler bolsa oqıtıwdıń dáslepki basqıshında keyingi klaslarda tolıq qarap shıǵıwǵa tayarlıq kóriw maqsetinde kirgiziledi yáki qániygelik hám kónlikpelerdi qalıplestiriw processinde pikirlew qabileti dárejesin asırıw imkaniyatına iye bolıw ushın kirgiziledi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar dizimi

1. S.Abdullayeva “Akademiyalıq licey talabalarınıń matematikalıq pikirlewin rawajlandırıw” Davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent-2004.
2. N.U.Bikbayeva R.R.Sidelenikova, va G.A.Adambekova “Boshlangıch sinflarda matematika o’qitish metodikasi” Toshkent “O’qituvchi”-1996
3. X.I.Qosimova “Katta maktabgacha yoshidagi bolalarda mantiqiy fikrlashni o’stirish” Toshkent- 2002.
4. T.Yoqubov, S.Qallibekov “Matematik mantiq elementlari” Toshkent-1996.
5. M.G. Davletchin, S.M.To’ychiyeva “Umumiy psixologiya” Toshkent –2002.